

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya
Yazıçılar və Jurnalistlər
Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıçılar Birliyinin üzvü

II HİSSƏ

Cəmiyyəti mənəvi cəhətdən formalaşdıran əsas vasitələrdən biri, əlbəttə, məktəbdir. Məktəb pedaqoji fikir tarixinin ən böyük keşflərindən biridir. İnsan nə qədər yüksək təbii qabiliyyətlə dolsa da, bütün imkanları ilə təmin olunan ailədə tərbiyə alsada da, məktəbin təsir gücü, məktəbin uşağa bəxş etdiyi mənəvi sərvətlər ölçüyə gəlməz dərəcədə böyükdür.

Təsədüfi deyil ki, dünyanın məşhur məktəbləri bu gün də dillər əzbəridir. Hər bir ata-ana istəyər ki, onun övladı şöhrətli məktəbdə oxusun. Yüksək təcrübəyə malik, ali dərəcəli müəllimlərdən dərs alsın. Dünyanın məşhur universitetləri ən böyük alimlərin cəmiyyətinin həyatını dəyişdirə biləcək gücdə olan keşflərinin şəriki müəllifləridir, - desək, yəqin ki, yanlışdır.

Yəqin ki, "Yaddaş yangını" esse-poemasını işləyərək müəllifin məktəbə xüsusi önəm verməsinin bir səbəbi də o yetirmələrinin həyata hazırlanmasında əvəzsiz xidmətlərinə görədir.

Bildiyimə görə Xələfli məktəbi öz yetirmələri ilə fəxr edən bir təhsil ocağı olub. Ötən əsrin ikinci yarısından sonra əhalinin oturmaq həyata keçməsi ilə bağlı olaraq Xələfli məktəbi də əsaslı şəkildə fəaliyyət göstərmişdir. Əvvəllər bu məktəbin özündə çalışan müəllimlər əsasən qonşu kəndlərdən, hətta digər rayonlardan belə gəlmiş olublar. Amma zaman keçdikcə məktəbin məzunları müxtəlif ali təhsil ocaqlarında oxuyub, kamill mütəxəssis kimi onları pərvazlandıran məktəbə dönüblər. Elə Xələfli məktəbinin ən adlı-sanlı müəllimlərindən biri haqqında poema-essədə belə bir bənd var:

Alimlər anası Adilə xanım,
Bu viran məktəbdə sənə izin var.
Səninlə fəxr edir bu məkən, bu yer,
Ən gözəl sabahlar səni salamlar.

Təkcə bir bəndin gicəsinə yığılmış mahiyyət bizə çox geniş məlumat almaq imkanı verir. Demək, bu məktəbin müəllimi olan həmin Adilə xanımın övladları alimdir. Poemada onların kimlikləri haqqında geniş və əhatəli məlumat var. Azər və Anar Əhmədov qardaşları Amerikanın məşhur universitetlərində çalışır, elm aləmində təqdir olunan keşfləri ilə tanınırlar. Yeni bu sözləri yazmaqda məqsədim odur ki, məktəb və müəllim bir-birindən ayrılmazdır. Yeni nəslin həyata hazırlanmasında ustad pedaqog müəllimlərin və ənənəsi olan məktəblərin xidməti çox böyükdür. Elə buna görə də poemanın müəllifi məktəbi xüsusilə

idealizə edir. Və bunu da qeyd etməyi özünə borc bilir ki, bu barədə nə qədər yazsa da, onun düşüncəsinə görə hələ də doğma məktəbi qarşısında öz borcunu axıra qan vərə bilmiş.

Xələfli məktəbi... min dəfə desəm,
Adını min yerə yazsam da azdır.
Sənsiz bir havayı harayam, səsem,
Sənsiz dolaylarda əzsəm da, azdır.

Sənli xatirələr güldür, çiçəkdir,
Zaman bağlarına kədər əksə də.
Yaddaşda qürurum, adın gerçəkdir,
Divarın yıxılıb, damın çöksə də.
Çox təəssüf ki, erməni vandalları
Xələfli məktəbini yerlə-yeksan edib,
viran qoyub. Amma onlar unudublar ki, bu məktəb artıq öz məzunlarının varlığında kifayət qədər yaşamaq hüququ alıb.

Şübhəsiz, məktəblərdə direktorlar əsas simadır. Təhsil ocağının idarə olunmasında, bacarıqlı müəllimlərin imkanlarının düzgün qiymətləndirilməsində və bu imkanlardan yetərincə istifadə olunmasında məktəb direktorlarının rolu çox böyükdür.

Poema-essədə aldığımız məlumata görə ötən əsrin son on illiklərində məktəbə Allahverdi adlı müəllim rəhbərlik edib. Müəllifin söhbətlərindən aydın olur ki, o, təbiət etibarını şən, mehriban, hər kəsə tez ünsiyyət tapan insan olub. Onun bu xasiyyəti məktəbdə mənəvi harmoniyanın təminatı üçün, şübhəsiz, ən yaxşı stimuldur.

Əsəri oxuduqca Allahverdi müəllim haqqında yazılanların həyata nə qədər yaxın olduğunu hiss edirsən. Hər bir oxucuda belə bir qənaət yara-

və onun həyat yoldaşı Nərminə xanımı sarsıdıb sira qıxara çıxara bilmir. Onlar yenidən özlərinin mənəvi imkanlarını səfərbər edir. Müəllifin söhbətlərindən məlum olur ki, Sumqayıt şəhərində məskunlaşan ailə Cəbrayıl rayonunun Xələfli kəndindən qaçqın düşən ailələrin uşaqlarını toplayıb burada yenidən məktəb açır və fəaliyyətə başlayırlar.

Hələ poemada müəllifin digər xatirələri də bu və ya digər şəkildə oxucuların diqqətinə çatdırılır. Məlum olur ki, Allahverdi müəllim hələ işğaldan əvvəl Cəbrayıl rayon təhsil şöbəsində işləyib. Burada da özünün bacarıqları, imkanları ilə tanınıb, özünü təsdiq edib.

Sonralar maarifdə işləyəndə də,
Mənə işiq oldu sədaqətiylə.
Yurdun qapısını dərd döyündə də,
Elə dayaq oldu hərəratıyla.

Qorxubilməz Azər vaxtsız sorsa da,
Qəlbim göynəm tutur onun səsinə.
Dostum Allahverdi nikbin olsa da,
Dözmədi oğlunun faciəsinə.

Deyərlər yaddaşda necə var idi,
Gülürüz görkəmlə dünnyadan köçüb.
Sumqayıt torpağı onun qəbridi,
Ruhu həmin gündən yurduna uçub.
Hər halda qaçqınlıq həyatı çox iztirablıdır. İnsanlar yaşlaşıqca müəyyən çətinliklərə məruz qalır, zədələr alır, buna qarşı mübarizə aparırlar. Təəssüf ki, Allahverdi müəllim yurd ayrılığına, doğma insanların çəkdikləri köçkünlük əzablarına sakit, seyrçi nəzərlə baxa bilmədi. Onun həyatı doğma yurdun-

rada Yunus müəllimə olan müraciətin özündə də keçmişin yada salınması, uşaqlıq xatirələrinə, düşüncədə yer tutmuş, yaddaşda qalmış əhvalatlara da işarələr var. Müəllifin qeydlərindən məlum olur ki, Yunus mənəvi olduğu ailə ilə müəllifin ailəsinin də xüsusi dostluq əlaqələri olub. Bu mehriban münasibətlər övladlar tərəfindən də davam etdirilib. Müəllif Yunusa müraciətlə keçmiş xatırlayır. Tərəkmə həyatı yaşayan atalarının dostluğundan danışır, onların ləyaqətli ömürlərindən söhbət açır. Xüsusilə qeyd edir ki, Yunusun atası Hübətəlinin digər övladları da həyatda öz yerlərini tutublar. Bütün bunlar onu göstərir ki, ailə ənənələrinin yaşadılması da cəmiyyətin mənəvi mühitinin formalaşdırılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllifin müraciətlərindən belə başa düşülür ki, yaddaşında olan xatirələrdə həmin günlərə qayıtmaq və o günlərin bəxş etdiyi ən yaxşı hissələri yaşamaq onun qəlbində məmnunluq doğurur. Doğrudur, indi bu insanların çoxu yoxdur. Amma hər halda yaddaş qalan obrazlar cəmiyyətin həyatı haqqında nikbin düşüncəyə əsas verir.

Ay Yunus, xəyalım toy-düyünlərin,
Bir mağar yeridir elli, elatlı.
Mənimlə yol gedir keçən günlərin,
O yaylaq yolları dövləti, atlı.

Xələfli köçünün şöhrəti, şanı,
Bizim ataların adından keçdi.
Xəyalın taniyir dağdan aşanı,
O hünər Qarabağ atından keçdi.

YADDAŞDA ULAYAN QURD YERİ

nır ki, məktəbi sevmək, onun ən yaxşı ənənələrini qoruyub saxlamaq məktəb direktorunun həssaslığından asılıdır. Biz məlumat alırıq ki, Allahverdi müəllimin həyat yoldaşı da bu məktəbdə işləyib. O, əslən Qubadlı rayonunda olub. Görünür, tale qisməti olaraq Allahverdi müəllimlə ailə həyatı qurduqdan sonra dağlar kəndindəki Xələfli kəndinə gəlib və bu məktəbdə pedaqoji fəaliyyətə başlayıb. Sözüün həqiqi mənasında müəllif bu cütlüyü yüksək səviyyədə tərənnüm edir.

Evin madar oğlu Allahverdin,
Gülən gözlərindən görürəm burda.
Xoşqədəm xalının yaran dərdini,
Xəyal sarayına höürəm burda.

Nərminə müəllim - Qubadlı qızı,
Sevgi ocağında bəxtəvər idi.
Bir kimsə bilməzdi bu bəxt, bu yazı,
Acı vədlər verən bir qədr idi.

Məktəb direktoru şirin diliylə,
Hər kəsi qəlbinə qonaq edirdi.
Bizim Allahverdi doğma eliylə,
Bəxtinin yolunu belə gedərdi.

Bələliklə, mehriban ailənin təmsilçisi olan hər iki pedaqog özlərinin mənəvi birliyi ilə məktəbdə yaxşı bir mühit yaradırlar. Əlbəttə, həyat o qədər gözənilməzliklərlə doludur ki, kimin nə vaxt harada hansı qəzaya tuş gələcəyini qabaqcadan təyin etmək mümkün deyil. İş elə gətirir ki, yüzlərlə digər məktəblər kimi Xələfli məktəbi də işğala məruz qalır. Müəllimlər hərrəsi Azərbaycanın bir tərəfinə yön tutur. Allahverdi müəllimin oğlu haqqında epizodik də olsa, əsərdə çox kədərli məlumat var. Hiss olunur ki, onun oğlu Azər hansı səbəbdənsə dünyadan vaxtsız köçüb. Ancaq bu ağır tale zərbəsi Allahverdi müəllimi

dan kənarında başa çatdı. Hər halda onun məktəbə rəhbərlik etdiyi dövrdə tarixi ənənələri qoruması, məktəbin şərfəli adını uca tutması yəqin ki, yaddaşlardan heç vaxt silinməyəcək.

Xatirə-poemanın növbəti hissəsində Xələfli məktəbinin ən yaşarı ənənələrinin tərənnümü olunur. Və bu zaman məktəbə rəhbərlik edən, məktəbə işə gələn yeni qüvvələrlə təmin olunan təhsil ocağında dəyişilmələr də diqqətdən kənarında qalır. Hər halda məktəbə yeni rəhbər təyin olunan Yunus adlı müəllim də məktəbdəki sağlam mühiti qoruyur. Onun müəllimlərlə, şagirdlərlə isti, yumorlu münasibətləri haqqında elə müəllifin söhbətləri də göstərir ki, nə qədər nikbin insan olub. Biz poema-essədə onun haqqında maraqlı məlumatlar oxuyuruq.

O gözəl günlərin sonrakı çağı,
Yunus müəllim də direktor oldu.
Dəyişən sinema... ayrılıq dağı,
Yaddaşda yaşayan ağrılar oldu.

Hərdən çağırırdı, harda qalmısan,
Bir bulaq üstünə çıxmağımız var.
Ay Yunus, hardasan, niyə solmusan,
Ağı deyir indi sənsiz bulaqlar.

Cavidin, Rzanı görürəm hərdən,
Danışır mənimlə doğma baxışlar.
Keçib acılardan, ötüb qəhərdən,
Yaddaş xalısında bitir naxışlar.

Neyləmək olar? Həyatın o qədər acılıqları var ki? Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Yunus müəllim də sonrakı həyatının köçkünlük mərhələsini Muğanda, İmişli əhatəsində yaşamalı olur. Müəllif onun övladları haqqında da ən xoş duyğularla söhbət açır. Yunus müəllimin övladları Cavidin, Rzanın atasının dostluq münasibətlərinə sadiq qalmasını xüsusi qeyd edir. Bu-

Ruhu da şad olsun Hübətəlinin,
Yaxşı oğulları, nəvələri var.
Köhnə duz-çörək də yaddaş balının,
İtməyən dadında, tamında qalar.

Tərəkmələrin həyatında duz-görək məsələsi xüsusilə müqəddəsdir. İnsanlar bir "sən öl" andına görə od ayaqlamağa hazır olurlar. Hər halda insanların mənəvi saflığına dələlət edən bu maraqlı xüsusiyyətləri elat həyatının sanki xüsusi nizamlayıcı bir əxlaq kodeksi kimi görürük.

Bələliklə, Yunus müəllimin də həyatının köçkünlük dövrü çox iztirablıdır. Doğrudur, o Xələfli məktəbini İmişli əhatəsində bərpa edir, köçkün uşaqlarını təhsilə cəlb edir, özünün pedaqoji borcunu yerinə yetirməyə çalışır. Övladları böyüyür, hərsi bir sahədə fəaliyyət göstərir.

Ancaq birdən-birə cəmiyyətin həyatında baş verən fəlakət, korona epidemiyası Yunus üçün də faciə gətirir. O, yaşının ən yaxşı çağında bu epidemiyanın qurbanı olur. Məzarı da Muğan çölündə, Cəbrayılı qaçqınların dəfn olunduğu yerdə əbədiləşir. Doğrudur, mən bu qeydlərin bir çox hissəsini müəllif qeydlərindən özüm üçün aydınlaşdırıram. Bütün hallarda cəmiyyətə böyük zərbə vuran epidemiyanın qurbanı olan Yunusun həyatını oxucu iztirablı hissələrlə yaddaş saxlayır.

Səni yandırır yurdun həsrəti,
Bu yandan korona bəlası gəldi.
Səni öldürmüşdü vətən xiffəti,
Korona bir bəxtin yasına gəldi.

Bir məzarlıq torpaq Muğanda mənəm,
Bir əziz dostuma yurd yeri oldu.
Hər bahar gələndə düşməne qonım,
Yaddaşda ulayan qurd yeri oldu.

(Davamı 11-ci səhifədə)

YADDAŞDA ULAYAN QURD YERİ

(Əvvəli 10-cu səhifədə)

Bundan sonra müəllif Xələfli məktəbinin digər müəllimlərini, bu məktəbin ən yaxşı ənənələrini müəllimlərinin təşkilatçılığı ilə Qarabağın görməli yerlərinə səyahəti xüsusilə Qarabağın taci olan Şuşaya səfəri xatırlayır.

İnsan belədir, bir hadisəni xatırlayanda istər-istəməz həmin hadisənin baş verdiyi məkana doğru düşüncəsi istiqamətləndə ətraf mühit də diqqətindən kənar qalmır. Biz əsər boyu sanki Azərbaycanın ən müxtəlif yerlərini poetik təsvirlərlə müşahidə edirik, görürük.

Xərratlıq dərsini deyən Xasayın, Ötəm söhbətindən xatirə çoxdur. Mustafa müəllim... qalır söz payın, Sahib, Allahverdi, Yunus da yoxdu.

Şuşamız işğaldan azad olan gün, İlqar müəllimin qəlbı dayandı; Bu şəhid məktəbin bəlkə haman gün, Ruhu da təzədən qana boyandı.

Elman, Qədimalı, Vahid qayıdar, Əliğa, Afil, Əkbər də gələr; Bilal oğlu Qəşəm dərdi uyudar, Yara sağalanda yaralı güler.

Məktəbin digər müəllimlərinin adları çəkilir. Kənddə ilk təhsil alan qızlar haqqında da məlumat verilir. Uzaq dağ kəndində məlumdur ki, qızların təhsil alması xüsusilə problem idi. Amma biz Xələfli məktəbinin timsalında bu üstün ənənəni görə bilirik.

Yaddan çıxmağ İlfat, Güllüstan belə, Kəndin ilk təhsilli qızları yazım. Sürəyya, Şöhlə var qoy bundan belə, Həzin duyğularla gəlsin avazım.

Ruhumun zəng səsi məni oyadır, Deyəsən, vaxt çatıb... dərd də qurtarıb. Məktəbdən ayrılıq... dağdır, qayıdır, Məni xatirələr yola qaytarıb.

Tələsmə, ey könül... gör bir nələr var, Sağımda, solumda dağılmış evlər. Məni dərdlər yeyər, acılar qovar, Gör nələr danışar yağılmış evlər.

Çox təsirlidir, müəllif sanki məktəbin qarşısında dayanır. Lap elə özü də bir vaxt oxuduğu həmin məktəbin sinif otaqlarına baxır. Sanki indi zəng çalınacaq. O da bir şagird kimi oxuduğu sinif qapısını açıb içəri girecək. Belə epizodların təsvirləri oxucuda cazibə yaradır, hər kəs həyatının həmin kövrək məqamlarını xatırlayır. Elə bil ki, müəllif xüsusən psixoloji təsirlə ən yaşlı adamı da özünün gənclik illərinə, yeniyetməlik çağlarına, lap elə uşaqlığına qaytara bilir. Bizim zənnimizcə, belə əsərlərin yazılması günümüzün təəssüratlarının qələmə alınaraq gələcəyə ötürülməsində bir mədəni körpü yaradır. Bu mərhələni insanlar necə keçiblər, həyatlarını necə yaşayıblar, taleyin ən qəddar, dəhşətli zülmələrinə necə tab gətiriblər?! Bütün bunlar bizim yaddaşımız üçün bir mənbədir, qaynaqdır.

Doğrudur, indi müharibə qurtarıb. Dövlətimizin başçısı, diplomatiyamız sülh hazırlıqları görməyə çalışır. Dövlətimiz istəyir ki, qonşu ölkələrlə sülh şəraitində yaşayaq. Amma istəməz erməni vandallarının ən dəhşətli dağıdıcıqları izləri tarixin dəhşətli faktları kimi heç vaxt yaddan çıxmıyacaq və belə əsərlər vasitəsi ilə gələcək nəsillərə təlqin edəcək ki, ehtoləri, binaları, həyat izlərini dağıtmaq kifayətlənməyiblər, onlar eyni zamanda bütün dünya xalqları tərəfindən ehtiram göstərilən məzarlıqları da dağıdıblar. Ağla gəlməz vəhşiliklər törədiblər. Qəbiristanlıqlar sökülüb, qiymətli daşlar aparılıb. Amma bu gün həmin yerləri ziyarət imkan yaranıb. Yəni düşmənin özünü layiqli cəzasına çatıb.

Məzarlığın təsviri çox təsirlidir. Burada hansısa bir məzarın üzərində bayraq yellənir. Bu, şübhəsiz, bir şəhid məzarıdır. Hələ adamların işğaldan azad olunmuş ərazilərə buraxılmasının çətin olduğu məqamlarda bir döyüşçü gənc - əlbəttə, o da Xələfidir - buraya gəlib. Həmin şəhid məzarını səliqəyə salıb. Onun adı Sarvandır. Müəllif bu gənc qəhrəmanın, döyüşçünün əməlini xüsusilə təqdir edir. Onu öz əməlinə uyğun qəhrəmanlıq kimi tərənnü edir. Əgər belə demək mümkün olsaydı, əsər boyu yüzlərlə adın içərisində Sarvanın adı xüsusilə yaddaş yazılırdı. Biz sanki qərribə bir mənzərənin qarşısındaydıq. Elə bil ki, həmin qəhrəman döyüşçünü şəhid məzarı öntündə təzim edərkən görürük. Mən də bu məqamda məhz şəhid məzarını ziyarət edən Sarvanın adı ilə bağlı bədii parçanı ayrıca təqdim edirəm.

Bir məzar üstündə bayraq yellənir, Bizim igid Sarvan yol açıb, taxıb; Qəlbimdə duyğular söz-söz dillənir, İnamı şəhidə qol açıb, taxıb.

İnsanların ümumi axında çox vaxt kimliyi görürüm. Müəllif bunu hiss edir. Ona görə də ayrı-ayrı adları çəkməklə ruhunda, varlığında əbədi sakin olmuş insanları ayrıca xatırladı. Əsərin sonrakı hissələrindən də göründüyü kimi onun xatırladığı hər kəs hanısa bir cəhətinə görə Xələfli kəndinin sakinlərinin hörmətinə layiqdir. Müəllifin qeydlərindən də göründüyü kimi İslam insanları arasında hörməti, məhribanlıq təlqin edən şəxs olub. Burada ikinci bir şəxs də adı çəkilir. Bu da Xələfli kəndinin sakini Əsgərdir. Müəllifin söhbətlərindən yaddaşında qalan budur ki, Əsgər kəndin kitabxanasıdır. O, Xələfli sakinlərinin mənen zənginləşməsində əvəzsiz xidmətlər göstərib. Onun sayəsində kitab təbliğ olunub. Bu gün Xələflinin tanınan, məşhur ziyalıları məhz bu kitabxanadan keçib Azərbaycan cəmiyyətinə gəlib və kifayət qədər aydınlıqları ilə görünüblər.

Yaddaşda İslamın, Əsgərin adı, Cəfərin ünvanı başdan yazılıb; Sirac dastanının səssiz feryadı, Torpaqdan yazılıb, daşdan yazılıb.

Bircə nişanə var, sözümlü çəkər, Abasın armudu - abidə ağac; Bütün xatirələr yazılısa əgər, Uzanar yazıda söz qulac-qulac.

Orda yığnaq yeri, burda dəyirman, Sovruluq zamanın küləklərində; Bu dərdin yükünü kəlməz bir güman, Dizi qatlanardı burda nərin də.

Hiss olunur ki, Xələfli abad kənd olub. Yaraşıqlı evlər, təsəvvüfatla məşğul olan insanların halal həyat tərzi poema-essədə idealizə olunur. Zənnimizcə, belə kəndlərin təbiətini qorumaq üçün onların tarixi mənzərəsini yenidən bərpa etmək yaxşı olardı.

Xələfli kəndində poçt, tibb ocağı... digər sosial həyatı şərtləndirən ictimai yerlər... bütün bunların indi heç birisi yoxdur. Müəllif həmin obyektlərin,

Abad İbrahimli... hansı əl qıydı, Xaraba yurdunla ağlar qalmısın; Bu evlər mərdlərin taxtı-tacıydı, İndi dərd içində dağlar qalmısın.

Müəllif müşahidə edir. Sözü həqiqi mənasında sarsıdıcı mənzərə qarşısında dözümlü göstərir. Yaddaşının imkanlarına güvənir. Vaxtı ilə gəncliyinin keçdiyi kəndin əhatəsini gəzir. Nələr yadına düşür, kimləri görür, əlbəttə söhbət otuz ildən o tərəfə olan zamanda gedir. O vaxt kənddəki ictimai yerlər, burada insanların bir-biri ilə münasibətləri - dəxli yoxdur yaxşı, ya pis münasibətləri - indi bunlar ən yaxşı hisslər, duyğular kimi Yaddaş sahibinin düşüncəsindən keçir. İnsanların ən çox bir-biri ilə ünsiyyət saxladığı məkanlar birinci olaraq yaddaşda gəlir. Bu da kəndin klubudur, ikincisi də, mağazadır, dükandır. Müəllifin söhbətlərindən belə aydın olur ki, Bəylər adlı kişinin işlədiyi mağazanı adamlar zarafatla ağalar, bəylər dükanı adlandırmış. Bu epizodun özü müəllifə imkan verir ki, yazıda maraqlı improvizələr etsin. Hər bir ifadənin, adın, müəyyən ictimai yerin arxasında yaddaşın üzə çıxardığı kənd, elat həyatı yaşayan bir elin maraqlı həyat tərzi görünür.

Telmanın klubu, Bəylər dükanı, İzi itirənlər izsiz qalaydı; Xəyanət əlləri əkdikə tikandı, Bu yurd topdağınmaz səngər, qalaydı.

Fikir cəngəlliyi, düşüncə izi, Aparır yolu qəm ölkəsinə; Qəbirlər, məzarlar kədər bənizi, Yas tutur bəxtindən kəm ölkəsinə.

Yolunun sağ yanı dağa söykəkdir, Xələf övladları burda uyuyur; Hər qəbir yaddaşda ulu soy-kökdür, Ruhlar həsrət çəkir, darda uyuyur.

Əlbəttə, həm də müəllif ağır fikir cəngəlliklərindən keçir, düşüncənin izi ilə yeriyir, insanların əbədi məkanına da çatır. Bura da kənd qəbiristanlığıdır. Kənd qəbiristanlığı ilə təsvirlər xüsusilə ağırdır. Erməni vandalları təkə ev-

həmin ocaqların sadəcə ruhən tüstülənən mənzərəsini seyr etməklə kifayətlənir. Əlbəttə, müəllifin özü də adiccə seyrə kifayətlənir. Onları ruhunun, varlığının yanacaq ocağı ilə seyr edir. Biz sətir-sətir, misra-misra müəllif yangısının şahidi oluruq.

Hər bir bəndin özündə biz doğma yerlərin sanki gözlərinin önündə yanan mənzərəsinə baxan obrazı görürük. Bu obraz bizi düşündürməlidir. Ona görə ki, onun timsalında yurd sevgisi məkana, təbiətə, ən başlıcası, keçmişə bağlı olan insanı görürük. Bu insan sadəcə bir həyat yaşamış bir söz adamıdır. Onun timsalında öz sözü ilə soydaşlarının qəlbində yurd ocağı qalayan bir sənətkar görürük. Elə bu səbəbdən də "Yaddaş yangısı" poeməssesinin təsiredici çalarları oxucunun yaddaşına yazılır, zaman-zaman unudulmayacaq gücdə olur.

Burda poçt evinin, tibb ocağının, Əsirlik yaşayıb həyatı, yurdu; Üzünə duracaq bir gün yağının, Fətəli kişinin bayatı yurdu.

Sözü bir Qüdrətdən danışan, yazan, Qələm sahibinin işi ağırdır; Dayım Ələvsətlə, yeznə Ramazan, Sətirlər içindən məni çağırırdı.

İbrahim, Əhmədخان... burda hər kimi, Arasan, bir işdə xidmət sahibi; Kəndin loğmanıydı, elin həkimi, Mənim Səlibi nəmən hörmət sahibi.

Kəndin layəqətli insanları yazıdan keçir. Fətəyali kişi xatırlanır. Mərd, sözü bir Qüdrət yada düşür. Dayısı Ələvsət, yeznəsi Ramazan abdaad sətirlərin içindən keçir. Və əlbəttə, müəllif daha bir ada da ayrıca müraciət edir. Bu müraciət diqqətimizi bir məqama çəkdir. Müəllif Səlibi nəməsinə xatırlayır. Məlum olur ki, onun Səlibi nəməsi kəndin loğmanıdır, elin həkimidir. Onun el içində, camaat arasında xüsusi yeri, hörməti var. Bunu yaddan çıxarmaq olmaz.

Zənnimizcə, belə adların xatırlaması çox vacibdir. Çünki gələcək nəsillər üçün insanlığa təmənnəsiz xidmətin mahiyyəti məhz bu adlarla görünür.

Mən Əli Rza Xələfli ilə dostam. Onun öz kəndi haqqında, o kəndin insanları haqqında danışıqlarını həmişə dinləyirəm. Kənddə Qara adlı bir kişi ilə atasının dostluğundan ayrıca söhbət açırıq. Bu da həmin kişinin kimliyinə bəslənən keyfiyyətdir. Demək düz adamların elin varı, məhsulu üzərində olması əslində halallığın təminatıdır. Müəllif Qaranın anbarı deyər həmin kişini yada salır.

Qaranın anbarı... sözü düzü də, Əməlin düzü də burda bilinər; Atamın dilindən ən xoş sözü də, Mən burda deməmə, harda bilinər.

Bu kənddə yalanan "vallah" deməyən, Qaranın düzlükdə tayı tapılmaz; İndi az tapılar haram yeməyən, Halal yeyənin də sayı tapılmaz.

Məlum olur ki, həmin Qara adlı kişi heç yalanan vallah deyən adam da deyil. Təbiəti o qədər saf, sağlamdır ki, insanlar onun adı sözünü də qanun kimi qəbul edirlər. Bu da bizə əsas verir ki, Xələfli adlanan kəndin təbiətini, mədəni zənginliyini öyrənmək üçün "Yaddaş yangısı" poema-essesini əsas mənbə hesab edərkən.

15.11.2023